

М. М. КАБАНЕЦЬ (канд. пед. наук)
Донецький національний технічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ПОТРЕБИ У ТВОРЧІЙ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Формування потреби у творчій самореалізації у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах ґрунтується на методологічних підходах гуманістичної педагогіки та закономірностях формування відповідної потреби, які відбивають механізми розвитку потребнісно-мотиваційної сфери людини, вікові особливості студентського віку та специфіку інженерної творчості.

Ключові слова: *творча самореалізація, потреба майбутнього інженера у творчій самореалізації, професійна підготовка майбутніх інженерів.*

Постановка проблеми. Особистісно орієнтована парадигма сучасної освіти зумовлює пріоритет розвитку кожної особистості відповідно до її здібностей та потенційних можливостей, сприяння її самореалізації в житті, найвищою формою якої є творча самореалізація, в якості цільового орієнтиру. Тільки за умов творчої самореалізації в професійній діяльності людина може стати конкурентоспроможним фахівцем у сучасному світі, а також відчувати повноту життя.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема формування творчої особистості, у тому числі потреби у творчій самореалізації майбутніх інженерів, є багатоаспектною. Передумови для її розв'язання створено численними дослідженнями різних аспектів творчості, самореалізації та потребнісно-мотиваційної сфери особистості в працях провідних учених-філософів, психологів, педагогів, як-от: філософського бачення діалектики творчості (Г. Батищев, М. Бердяєв, Г. Сковорода, Л. Сохань, В. Тихонович, А. Шумілін, Л. Яценко та ін.), психологічних аспектів творчої діяльності та її джерел, розвитку творчих здібностей особистості (К. Абульханова-Славська, Д. Богоявленська, Л. Виготський, І. Калошина, А. Маслоу, Я. Пономарьов, В. Роменець та ін.), проблем самореалізації особистості (Р. Зобов, В. Келасьєв, О. Леонт'єв, К. Роджерс та ін.), педагогічних засобів розвитку творчих здібностей учнівської молоді, їхньої творчої самореалізації (В. Алфімов, В. Андрєєв, Л. Попов, В. Рибалка, С. Сисоєва та ін.), методичних аспектів стимулювання технічної та інженерної творчості (Г. Альтшулер, В. Моляко, Е. Чугунова та ін.). Проте проблема формування в майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації у вищих технічних навчальних закладах ще не стала предметом спеціального дослідження й не знайшла свого розв'язання в педагогічній теорії. **Метою статті** є визначення методологічних засад розв'язання проблеми формування в майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз теоретичної літератури, присвяченої віковим особливостям студентства, специфіці інженерної діяльності, особливостям творчої активності та самореалізації людини та закономірностям формування потреб особистості, показав наявність суперечностей між: соціальним замовленням на підготовку інженерів, здатних до творчої самореалізації, та реальним рівнем її сформованості у фахівців цього профілю; необхідністю формування в майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації у вищих технічних навчальних закладах та відсутністю відповідної цілеспрямованої роботи й навчально-методичного забезпечення цього процесу; прагненням студентів до творчої самореалізації та недостатньою її підтримкою з боку професорсько-викладацького складу вищих технічних навчальних закладів, на основі яких визначено сукупність педагогічних умов формування у майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації.

Особистість, яка самореалізується в творчості, – це ідеал гармонійно розвиненої людини, на який має бути націлений педагогічний вплив на студентів. Рушійною силою

творчої самореалізації є потреба в ній, яка є стрижнем особистості. Усвідомлення творчої праці в якості сенсу та радості життя має відбутися протягом підготовки молодшої людини до майбутньої професійної діяльності, тобто у вищому навчальному закладі. Саме в цьому випадку завдяки цілеспрямованому педагогічному впливу потреба особистості у творчій самореалізації отримує своє спрямування на майбутню професійну діяльність, що принесе користь і особистості, і суспільству.

Потреба в творчості у фахівця інженерного профілю виникає, коли в процесі проектування традиційні способи розв'язання задачі не можуть задовольнити потребу виробництва чи суспільства, отже, треба винайти нові шляхи вирішення завдання. Під *потребою майбутнього інженера у творчій самореалізації* ми розуміємо відображення у свідомості прагнення особистості в найбільш повному виявленні, розвитку та застосуванні своїх сутнісних сил і потенційних можливостей у технічній сфері в діяльності зі створення нових знань, інформації та технологій.

Саме таке розуміння потреби особистості у творчій самореалізації викладачами та студентами сприяє формуванню у студентів ціннісних орієнтацій на творчу самореалізацію у майбутній професійній діяльності та актуалізує потребу в ній.

Основними методологічними засадами роботи з формування у майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації є системний, особистісний та діяльнісний, середовищний, діалогічний та синергетичний підходи.

Системний підхід у педагогіці визначається як метод, який застосовується до аналізу об'єктів, що мають певну кількість взаємопов'язаних елементів, поєднаних спільними функціями та метою, єдністю управління та функціонування. Система – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісність та взаємодіють між собою. При чому взаємодія складових системи набуває характеру взаємосприяння компонентів, які спрямовані на отримання кінцевого результату. Система активно впливає на свої компоненти та перетворює їх відповідно до власної природи. Зміни одного компонента неминуче викликають зміни в інших і в усій системі в цілому. Не зважаючи на виділення потреби особистості у творчій самореалізації, підхід до її формування має ґрунтуватися на цілісному уявленні про особистість творця. Системний підхід передбачає розуміння того, що особистість є складною психічною системою, усі сторони якої знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії.

Вплинути на процес формування потреби особистості у творчій самореалізації у вищому технічному навчальному закладі можна тільки в тому випадку, коли в центрі уваги педагогів буде кожна особистість із притаманними лише їй якостями, здібностями та можливостями самореалізації. Це вимагає опори на особистісний підхід в якості найважливішого принципу побудови педагогічного процесу. Він передбачає орієнтацію на особистість як головну цінність, мету, суб'єкт, результат та головний критерій ефективності педагогічного процесу. Особистісний підхід вимагає визнання унікальності особистості, її моральної та інтелектуальної свободи, права на повагу, що потребує опори на природний процес творчого саморозвитку студента.

За словами В. Андрущенко [1], головним покликанням вищої освіти ХХІ століття є забезпечення духовного розвитку людини до розуміння сенсу і сутності її життя, що передбачає розширення і поглиблення можливостей реалізації здібностей і задатків особистості. Схожу думку висловлює і С. Подмазін [5], стверджуючи, що метою особистісно орієнтованої освіти є не формування і навіть не виховання, а знаходження, підтримка, розвиток людини в людині, розвиток механізмів самореалізації, саморозвитку, самовиховання та інших механізмів, необхідних для становлення самобутнього особистісного образу.

Групою вчених Національного технічного університету «ХПІ» (Л. ТОВАЖНЯНСЬКИМ, О. РОМАНОВСЬКИМ, О. ПОНОМАРЬОВИМ) була розроблена концепція формування національної гуманітарно-технічної еліти на основі особистісно орієнтованих педагогічних моделей розвиваючого навчання, які активізують внутрішній творчий потенціал особистості [7]. Ми

поділяємо точку зору дослідників стосовно підсилення духовної складової інженерної освіти, оскільки саме вона забезпечує самореалізацію особистості, а ціннісні орієнтації особистості на творчість є основою формування її потреби у творчій самореалізації.

Ще одним з найважливіших принципів процесу формування потреби особистості у творчій самореалізації є діяльнісний підхід, оскільки лише занурення у творчий процес дозволить проявитися творчим здібностям, людина відчує задоволення від самореалізації, і потреба отримає необхідне підкріплення для подальшого розвитку. Але, на думку Я. Пономарьова [6], одним з головних положень діяльнісного підходу виступає відповідність мети отриманому результату. Творчість же передбачає неузгодженість мети та результату. Втім, як наголошує дослідник, діяльнісний підхід є виправданим, якщо його вважати окремим випадком системного підходу, в основі якого лежить не дія, а взаємодія.

Діяльнісний підхід в педагогіці передбачає діяльність того, хто навчається, як основу, засіб та умову розвитку особистості. Оскільки діяльність – це перетворення людиною оточуючого середовища, вона є творчим процесом. Перетворюючи навколишній світ, особистість перетворює і себе, розвиваючись та самореалізуючись. Обов'язковою умовою формування потреби особистості у творчій самореалізації є творча активність в різних видах діяльності з опорою на власні сили людини, на внутрішню логіку її розвитку, в результаті чого формується особистість, здатна обирати, оцінювати, планувати та виконувати ті види діяльності, які є адекватними її природі, завдяки яким вона може задовольнити свою потребу у творчій самореалізації.

Проблема формування потреби особистості у творчій самореалізації вимагає застосування середовищного підходу, оскільки розвиток особистості відбувається під час та завдяки її взаємодії з оточуючими сферами, які відіграють роль середовища. Саме опосередкований вплив є найдоцільнішим в процесі формування та розвитку потребнісно-мотиваційної сфери особистості. Між середовищем та творчою особистістю виникають двосторонні зв'язки: творча особистість змінює оточуюче середовище та знаходиться під його впливом, яке може бути сприятливим чи несприятливим для творчості. Середовищний підхід передбачає створення в педагогічному процесі ВНЗ умов, які сприяють виявленню, розвитку та застосуванню творчих здібностей особистості, усвідомленню цілей творчої діяльності, надають можливості для творчої самореалізації суб'єктам педагогічного процесу.

Безумовно, що сутність людини є значно багатшою та складнішою, ніж її діяльність, і особистість є продуктом та результатом її взаємодії з іншими людьми. З цього випливає необхідність опори на діалогічний підхід. Це є особливо актуальним, коли йдеться про творчу самореалізацію особистості, оскільки тільки у взаємодії вона розкривається та реалізує свої потенції. Потреба особистості у творчій самореалізації формується та розвивається тільки в умовах взаємин з іншими людьми, які збудовані за принципом діалогу.

В аспекті досліджуваної проблеми важливою є і опора на синергетичний підхід, з позицій якого студента сприймають як систему, яка самоорганізується та саморозвивається, здатна до рефлексії та самоосвіти. Синергетичний підхід передбачає, що студент, який є суб'єктом освіти, займає активно-творчу позицію в навчально-виховному процесі; студенту має бути надана свобода самовираження та самореалізації; викладач та студент – відкриті саморегульовані системи, які прагнуть розвитку суб'єктності.

Сукупна реалізація вказаних підходів є методологічною основою формування у майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації у вищих технічних навчальних закладах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань розвитку потребнісно-мотиваційної сфери людини, розвитку творчої особистості студента, специфіки інженерної творчості дав змогу дійти висновку, що процес формування у майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації має ґрунтуватися на наступних *закономірностях*:

– потреба у творчій самореалізації виникає, якщо студент стає суб'єктом творчої активності, під час якої він переживає радість творіння;

– поєднання творчої активності з позитивними емоціями особистості запускає механізм саморуку її потреби у творчій самореалізації;

– ефективність процесу формування у майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації можна підвищити завдяки цілеспрямованому (але непрямому) педагогічному впливу, який спрямовується на створення сприятливих умов для творчої самореалізації кожного студента, стимулювання внутрішньої мотивації творчої діяльності, що підтримує саморух потреби особистості у творчій самореалізації;

– урахування специфіки інженерної творчості та вікових особливостей студентського віку визначає комплекс педагогічних засобів формування у майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації;

– багатократне виникнення та задоволення потреби особистості у творчій самореалізації призводить до її домінування в системі вторинних потреб людини, в результаті чого вона досягає стану усталеності.

Формування у майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації набуває ефективності за умов: усвідомлення студентами та викладачами потреби у творчій самореалізації як стрижня особистості майбутнього фахівця; стимулювання саморуку потреби майбутніх інженерів у творчій самореалізації та доведення її до стану усталеності; рефлексії студентами творчої діяльності професійного спрямування.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що формування потреби студентів у творчій самореалізації – це діяльність викладачів зі створення в педагогічному процесі вищого навчального закладу сприятливих умов для найбільш повного виявлення, прояву та застосування творчого потенціалу студентів із метою їх самореалізації. Мета формування відповідної потреби полягає в підвищенні ступеня її прояву, доведенні її до стану усталеності та доведенні потребнісно-мотиваційної сфери студентів до такого стану, за якого б потреба у творчій самореалізації займала одне з домінуючих місць в ієрархічній структурі потреб особистості та спричиняла безперервну роботу людини із самовдосконалення як творчого фахівця.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка методичного забезпечення процесу формування в майбутніх інженерів потреби у творчій самореалізації засобами різних дисциплін, які вивчаються у вищих технічних навчальних закладах, а також вивчення можливостей післядипломної інженерної освіти щодо стимулювання саморуку та підтримки стану усталеності потреби інженерів у творчій самореалізації.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Вища освіта в пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу / В. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 6 – 20.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Інженер ХХІ століття: особистість і професіонал в світі гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти: монографія / за ред. М. С. Добрускіна. – Х.: Рубікон, 1999. – 512 с.
4. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 19.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С. І. Подмазін. – Дніпропетровськ, 2006. – 34 с.
5. Психологія творчества / под ред. Я. А. Пономарєва. – М.: Наука, 1990. – 224 с.
6. Романовский А. Г. Духовная составляющая как основной фактор формирования национальной гуманитарно-технической элиты // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія: щоквартальний наук.-практ. журнал / редкол.: О. Г. Романовський (голов. ред.) та ін. – Х : НТУ «ХП», 2009. – № 2. – С. 15-20.

Надійшла до редколегії 2.09.2011

Кабанец М. Н. Методологические основы формирования у будущих инженеров потребности в творческой самореализации

Формирование потребности в творческой самореализации у будущих инженеров в высших технических учебных заведениях основывается на методологических подходах гуманистической педагогики и закономерностях формирования соответствующей потребности, которые отражают механизмы развития потребностно-мотивационной сферы человека, возрастные особенности студентов и специфику инженерного творчества.

Ключевые слова: *творческая самореализация, потребность будущего инженера в творческой самореализации, профессиональная подготовка будущих инженеров.*

Kabanets M. Methodological fundamentals of formation of future engineers' need of creative self-realization

Formation of future engineers' need of creative self-realization in higher educational institutions of engineering sciences is based on methodological approaches of humanistic pedagogy and laws of formation of the corresponding need which reflect mechanisms of motivation development, age peculiarities of students and specificity of engineering creativity.

Key words: *creative self-realization, future engineers' need of creative self-realization, professional education of engineers.*